

Жауапты редактор
филология ғылымдарының докторы, профессор *Ө. Әбдиманұлы*

Редакция алқасы:
*Қазыбек Гүлмира, Темірболат Алуи, Үмбетәев Мұбарак,
Солтанаева Еркінгүл, Шортанбаев Шоқан*

Құрастырған
филология ғылымдарының кандидаты, доцент м.а. *Ж. Есімова*

Аса көрнекті әдебиетші ғалым, филология ғылымдарының докторы профессор Бейсембай Кенжебаевтың 110 жылдығына арналған «Б. Кенжебаев және қазақ әдебиеті тарихын зерттеудің ғылыми-әдіснамалық мәселелері»: Халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары. – Алматы: Қазақ университеті, 2014. – 109 б.

ISBN 978–601–04–0873-9

Жинақта Аса көрнекті әдебиетші ғалым, филология ғылымдарының докторы профессор Бейсембай Кенжебаевтың 110 жылдығына арналған «Б. Кенжебаев және қазақ әдебиеті тарихын зерттеудің ғылыми-әдіснамалық мәселелері» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференцияның материалдары жарияланып отыр.

Жинақта ғалымның шығармашылығы мен ғылыми зерттеулерінің басты бағыттарына қатысты қазақ әдебиеті мен руханиятының өзекті мәселелері қарастырылған.

Ғылыми жинақ әдебиеттанушы ғалымдарға, жоғары мектептің оқытушы-профессорларына, докторанттар мен магистранттарға, студенттерге арналған.

ISBN 978–601–04–0873-9

© Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2014

ып,
кен
лы
ен
ен,

ры
ты
ен
4].
ен

лу
н
Эл
н,
де

н

де
с
ы
н
ң
ті

н
Қ
ң
н

п
п
к
д
ь
г
г

А.ОЙСЫЛБАЙ,
филология ғылымдарының кандидаты,
М.О.Әуезов атындағы Әдебиет және
өнер институтының ғылыми қызметкері
Ш.ШОРТАНБАЕВ,
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың
аға оқытушысы

БЕЙСЕМБАЙ КЕНЖЕБАЕВ – ӘДЕБИЕТ ЗЕРТТЕУШІСІ

Ғалымдық пен ұстаздықты қатар ұштастырған профессор Бейсембай Кенжебаев (1904-1987) әрбір зерттеуінде мұрағаттық деректері мол, кітапханалардың сирек кездесетін қолжазбалық қорынан, жеке адамдардан жинаған материалдар, қолжазбалар мен әдеби-тарихи мәселелерді әдебиеттанулық тұрғыдан талдап, жүйелеп бір ізге түсірді.

Өткен ғасырдың 1917-1990 жылдарын қазақ совет әдебиеттану ғылымы мен сынының кезеңі деп атауға болады. Осы атпен тарихта қалды. Советтік кезеңдегі әдебиеттану да, баспасөз де партия мен өкіметтің қатаң бақылауында болып, коммунистік саясатты мадақтап әдебиетке, өнерге, тарихқа таптық, пролетарлық көзқарас таңылды. Совет кезінде хандық дәуірдегі әдебиет, Алаш қозғалысы, Алаш ұранды әдебиет, Тәуелсіздік, ұлттық идея, халық мұрасы, ортағасыр әдебиеті, ежелгі дәуір әдебиеті, әдеби жәдігер «айтылмайтын», «жазылмайтын» тақырып болатын.

Әдебиеттанушы қазақ тілі мен қазақ әдебиетінің мәселелерін, ұлы Абай мұрасын таза сақтау керектігін батыл айтты та, жазды да. Ғалым қылышынан қан тамған совет дәуірінде Сұлтанмахмұт Торайғырұлының өмірі мен әдеби мұрасын зерттеп, оның әдебиет тарихындағы орнын 1946 жылы кандидаттық диссертациясында нақтылап берді.

Б.Кенжебаев Сұлтанмахмұттай ұлы ақын туралы жазылған зерттеуінде былай дейді: «Сұлтанмахмұт шығармаларының тақырыптары мен мазмұны: ақынның өзі тірісінде жиналып, кітап болып басылып шықпаған. Сұлтанмахмұт шығармалары екі рет жиналды: 1933 жылы және 1940 жылы. Негізгі жинаушы ақынның немере інісі Шәймерден Торайғыров» [1. 23].

Ақын шығармаларын ғалым тақырыбы мен мазмұны жағынан екі дәуірге бөліп қарастырады: «1. 1909-1915 жылдар; 2. 1917-1920 жылдар» [1. 23]. Б.Кенжебаев осылай Сұлтанмахмұттану ілімінің негізін салды.

Б.Кенжебаев қазақ әдебиетіне сыншы-журналист, жазушы, аудармашы, тарихшы, теоретик ғалым ретінде араласты. Ол А.Құнанбаев, М.Сералин, С.Торайғыров, С.Көбеев, С.Дөнентаев, Ә.Тәңірбергенов, С.Сейфуллин, Б.Майлин, І.Жансүгіров, М.Әуезов, С.Мұқанов, Ғ.Орманов, Ә.Тәжібаев, С.Мәуленов, Т.Жароков, Д.Әбілов, Ә.Кекілбайұлы, Б.Әбдіразақов, Ө.Нұрғалиев, т.б. ақын-жазушылар шығармашылығын зерттеді.

Ғалым ХХ ғасырдың 30-40-жылдары әдебиет майданына араласып, әдебиеттану мен сынды өркендетуге өз үлесін қосты. Б.Кенжебаевтың «Жиырмасыншы жылдардағы қазақ совет әдебиеті» атты монографиялық еңбегі сол кезеңнің талдау объектісіне айналды. Ғалымның сол бір кезең әдебиетін (1917-1929) іштей жіктеп, тереңдете қарастыруы кейінгі зерттеулердің темірқазығына айналды.

Б.Кенжебаев уақыт ағымына қарсы жүзген, әдеби процесс ағынымен жүрген ғалым. Оның «Социалистік Қазақстан» (1941 15 маусым) газетінде жарияланған «Қазақ әдебиетінің тарихы туралы» деп аталатын ойласу мақаласы қазақ совет әдебиетінің қалыптасу, даму кезеңдеріне арналған. Әдебиет зерттеушісі «қазақ әдебиетінің тарихи бастаулары көне жазба ескерткіштерде жатыр» деген ұстанымын яғни концепциясын ғылыми айналымға осылай сыналап болса да енгізді. Осы мақала оны қазақ әдебиеті тарихымен тұрақты шұғылдануға алып келді. «Диуани-лұғат-ат түрік», «Қиссасул әнбия», «Кодекс Куманикус», «Мұхаббат-нама» туралы ғалым жеке-жеке мақалалар сериясын жариялап, олардың қазақ әдебиетіне қатысты арналарын терең талдап, нақты мысалдар арқылы айқындады. «Қазақ халқының ХХ ғасыр басындағы демократ жазушылары» (1958) зерттеуінде Қазан төңкерісіне дейінгі қазақша жазылған, жарияланған демократтық бағыттағы М.Сералин, С.Торайғыров, Ә.Тәңірбергенов, С.Дөнентаев, С.Көбеевтің, т.б. өмірі мен шығармашылығының жазылу тарихын, басылуын зерттеп, идеялық-көркемдік ерекшеліктерін сараптап, әр ақынның қазақ әдебиеті тарихындағы орнын ғылыми пайымдаулары арқылы дәлелдеп берді.

ХХ ғасыр басындағы қазақ әдебиетінің тарихы мен сынын зерттеушілер Б.Кенжебаевтың қазақ әдебиеті тарихын дәуірлеуді қай кезеңнен бастау керек, ежелгі әдебиет нұсқалары дегеніміз қандай

шығармалар дейтін пікірлері мен ғылыми концепциясы біріктірілген түрде «Қазақ әдебиеті тарихының мәселелері» (1973) атты кітабында толық жарияланды.

Ғалымның қазақ әдебиеті тарихын жүйелеу концепциясы арқылы әдеби ағым, идеологиялық жіктерді өте әділ жіктей отырып, тұтас қарастырғаны, негізгі ұстанымдары мен басты-басты тұжырымдары шәкірттерінің жазған еңбектерінде дәстүрлі жалғасын тауып, дамытылды. Мысалы, Б.Кенжебаевтың «шекпенінен» шыққан Х.Сүйіншәлиев қазақ әдебиетінің қалыптасу жолдарын зерттесе, М.Жолдасбеков Орхон-Енисей жазба ескерткіштері мен қазақ әдебиетінің байланысын қарастырды, Н.Келімбетов, Қ.Өмірәлиев ежелгі әдебиет нұсқаларын тексерді, А.Қыраубасва Алтын Орда дәуірі әдебиетін, М.Мағауин, Р.Нұрғали, Қ.Ергөбек, т.б. ХУ-ХУІІІ ғасырдағы ақып, жыраулар поэзиясын талдап, танытты.

Б.Кенжебаевтың мұрасын жаңаша тұрғыдан қарайтын кез келді. Оның ұлттық әдебиеттану ғылымында алар орны ерекше. Б.Кенжебаев қазақ әдебиеттану ғылымы саласында өзінің ғылыми мектебін қалыптастырып кеткен ғалым.

Көрнекті әдебиеттанушы ғалым Б.Кенжебаев «Жиырмасыншы жылдардағы қазақ совет әдебиеті» (1961), «Шындық және шеберлік» (1966), «Ежелгі әдебиет нұсқалары» атты оқулық-хрестоматия (1967), «Қазақ әдебиеті тарихының мәселелері» (1973), «Жылдар жемісі» (1984), «Асау жүрек» (1987, 2004), ХХ ғасыр басындағы әдебиет (1993), т.б. монографиялардың авторы.

Қорыта айтқанда, филология ғылымдарының докторы, профессор, Бейсембай Кенжебайұлы – қазақ әдебиеті тарихының аса көрнекті зерттеушісі, білгір маманы бола білді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Кенжебаев Б. Сұлтанмахмұттың ақындығы. – Алматы, 1949.

МАЗМҰНЫ

<i>Мұтанов Ғ.</i> Алғы сөз.....	3
<i>Әбдіманұлы Ө.</i> Әдебиеттану ғылымының тағлымды тәлімгері.....	5
<i>Кәкішұлы Т.</i> Бейсенбай Кенжебаев тарихи мектептің негізін салушы.....	12
<i>Жолдасбеков М.</i> Асылдарым.....	15
<i>Мағауин М.</i> Ұстаз ұлағаты.....	20
<i>Ыдырысов Ә.</i> Бейсенбай-аға!.....	24
<i>Қалижан У.</i> Бейсекең жаққан шырақ.....	28
<i>Еспенбетов А.</i> Қазақтың ірі ғалымы.....	30
<i>Ергәбек Қ.</i> «Қырық мысал» қалай қайта оралды.....	36
<i>Дәдебаев Ж.</i> Бейсембай Кенжебайұлы.....	42
<i>Ысқақұлы Д.</i> Бейсембай Кенжебаевтың әдеби-сыншылық ой- пікірлері.....	45
<i>Ісімақова А.</i> Алаш әдебиеттануын совет кезінде дамытқан ғалым.....	48
<i>Тұрысбек Р. Б.</i> Кенжебаев және мәдени мұра мәселесі.....	59
<i>Пірәлиева Г.</i> Бейсенбай Кенжебаев – әдебиеттанушы.....	63
<i>Тебегенов Т.</i> Бейсенбай Кенжебаев және қазақ әдебиетінің толық тарихын жасау мәселелері	66
<i>Бисенғали З.</i> Ақиқат алдындағы адалдық.....	68
<i>Мәдібай Қ. Б.</i> Кенжебаев Абай қара сөздерінің жаңры туралы.....	73
<i>Смағұлов Ж. Б.</i> Кенжебаев және ұлттық әдебиеттану ғылымының мәселелері	76
<i>Сақ Қ. Б.</i> Кенжебаев және қазақ баспасөзі тарихының мәселелері.....	79
<i>Зекенова А.</i> Рухани гибрат.....	81
✓ <i>Ойсылбай А., Шортанбаев Ш.</i> Бейсембай Кенжебаев – әдебиет зерттеушісі.....	85
<i>Оразбаева А. Б.</i> Кенжебаев және қазақ әдебиетіндегі шжірелік шығармалардың әдеби-тарихи сипаты.....	87
<i>Абдуллаев В.</i> Бейсенбай Кенжебаев о персо-таджикской литературе.....	89
<i>Нұрпейісов Н.</i> Бейсенбай Кенжебаев және тәуелсіздік тақырыбы.....	92
<i>Көлбаева М. Б.</i> Кенжебаевтың әдебиет тарихын жасаудағы еңбектері.....	95
<i>Үмбетәев М.</i> Ғалымдар мен ұстаздар бапкері.....	97
<i>Әбдіқалық К. Б.</i> Кенжебаев және «Дала уалаятының газеті»	100
<i>Солтанаева Е.</i> XX ғасырдың соңғы ширегіндегі қазақ-орыс әдеби байланыстарының кейбір формалары.....	102
<i>Оспанова Г.</i> Әдеби байланыс мәселелері	105

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
ФИЛОЛОГИЯ, ӘДЕБИЕТТАНУ ЖӘНЕ ӘЛЕМ ТІЛДЕРІ ФАКУЛЬТЕТІ
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ имени АЛЬ-ФАРАБИ
ФАКУЛЬТЕТ ФИЛОЛОГИИ, ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЯ И МИРОВЫХ ЯЗЫКОВ

Аса көрнекті әдебиетші ғалым,
филология ғылымдарының докторы профессор
Бейсембай Кенжебаевтың 110 жылдығына арналған
«Б. КЕНЖЕБАЕВ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІ ТАРИХЫН ЗЕРТТЕУДІҢ
ҒЫЛЫМИ-ӘДІСНАМАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ» атты
Халықаралық ғылыми-практикалық конференция
МАТЕРИАЛДАРЫ

30 қазан, 2014 жыл

МАТЕРИАЛЫ
Международной научно-теоретической конференции
«Б. КЕНЖЕБАЕВ И НАУЧНО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ
ИССЛЕДОВАНИЯ ИСТОРИИ КАЗАХСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ»,
посвященной 110-летию известного ученого, доктора филологических
наук, профессора Б. Кенжебаева

30 октября 2014 года

Алматы
«Қазақ университеті»
2014

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
ФИЛОЛОГИЯ, ӘДЕБИЕТТАНУ ЖӘНЕ ӘЛЕМ ТІЛДЕРІ ФАКУЛЬТЕТІ

Аса көрнекті әдебиетші ғалым,
филология ғылымдарының докторы профессор
Бейсембай Кенжебаевтың 110 жылдығына арналған

**«Б. КЕНЖЕБАЕВ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІ ТАРИХЫН
ЗЕРТТЕУДІҢ ҒЫЛЫМИ-ӘДСНАМАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ»** атты
Халықаралық ғылыми-практикалық конференция

МАТЕРИАЛДАРЫ

30 қазан, 2014 жыл

МАТЕРИАЛЫ

Международной научно-теоретической конференции
**«БЕЙСЕМБАЙ КЕНЖЕБАЕВ
И НАУЧНО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ
ПРОБЛЕМЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ИСТОРИИ
КАЗАХСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ»**,
посвященной 110-летию известного ученого,
доктора филологических наук, профессора Б. Кенжебаева

30 октября 2014 года

Алматы 2014